

Prikarpatska Galicija

(prijevodi s ukrajinskoga)

Priredili

Jevgenij Paščenko i Tetyana Fuderer

Zagreb

2017.

Katedra za ukrajinski jezik i književnost Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu
Udruga „Hrvatsko-ukrajinska suradnja“

Knjižnica *Ucrainiana Croatica*
Knjiga 14

Nakladnik
Katedra za ukrajinski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
Za nakladnika
Tetyana Fuderer

Urednici
Jevgenij Paščenko
Tetyana Fuderer

Recenzenti
akad. Stepan Pavljuk
dr. sc. Goran Pavel Šantek

Lektura i korektura
Vesna Radaković-Vinchierutti

Likovna oprema, grafička i računalna obrada
Aleksandr Paščenko

Tisak
FS

Godina i mjesec objavljivanja: 2017., svibanj

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 000962576.

ISBN 978-953-55390-4-9

V. V. Marčuk, O. S. Žernoklejev, I. J. Rajkivs'kyj

Pod vlašću Austro-Ugarskoga Carstva (1772–1918)

Godine 1772. zbog prve podjele Poljske Galicija je bila pripojena Austriji, koja je 1774. okupirala i Bukovinu. Godine 1772 (25. listopada) austrijska vojska je došla do mjesta Stanislava. Pod vlašću Austrijskoga Carstva (nakon 1867. Austro-Ugarskoga) zapadnoukrajinske zemlje su ostale sve do njezina raspada u studenome 1918. i stvaranja ZUNR-a, tj. gotovo pola stoljeća. U to doba su Ukrajinci bili podijeljeni između dvaju imperija; znatno veći dio teritorija Ukrajine (Naddniprovanščyna) je potpao pod vlast Rusije.

Unutar granica Austrije zapadnoukrajinske zemlje ostale su razjedinjene; pripadale su različitim administrativno-teritorijalnim jedinicama prema veličini i polietničkom obilježju. Povijesna Galicija (današnje Ivano-Frankivs'ka, Ljvivs'ka i Ternopiljs'ka oblast) bila je sjedinjena s dijelom poljskih zemalja u jedno kraljevstvo – „Kraljevstvo Galicije i Lodomerije (Volodymyrija – prema nazivu grada Volodymyra Volyns'kog) s velikom Krakovskom kneževinom i kneževinama Oświęcim i Zator“ sa središtem u Lavovu. Cijeli kraj je zadržao skraćeni naziv Galicija; samo uvjetno se dijelio na Istočni (ukrajinski) i Zapadni (poljski) dio. Ukrajinske zemlje Bukovine, zajedno s dijelom rumunjskih zemalja, ušle su u sastav jednog, Bukovinskog hercega; bile su njegov sjeverni dio. Zakarpattje je unutar granica Imperija neposredno ušlo u sastav Ugarske.

Austrija je zauzela Galiciju, formalno se pozivajući na činjenicu vladanja ugarskih kraljeva tim krajem kroz kratko razdoblje u 13. st.; zato su svi austrijski monarsi, počevši od Marije Terezije, nosili titulu „kraljeva Galicije i Lodomerije“.

Istočna Galicija, pretežito s ukrajinskim stanovništvom (*Rusyny*, kako su se najčešće nazivali do kraja 19. st.), podijelila se na okruge, a od 60-ih godina 19. st. na povite.

Prykarpattje je zauzimalo jedno od prvih mjesta po udjelu grkokatolika, Ukrajinaca, osobito Kosivs'ki, Boğorodčans'ki, Snjatyns'ki, Kalus'ki i Nadvirnjans'ki povit, gdje ih je bilo (prema podacima popisa iz 1869) više od 80%. Kada je riječ o nacionalnim manjinama, najveći postotak bio je rimokatolika, Poljaka, koji se prati u Tlumac'kom, Stanislavs'kom i Roğatyns'kom povitu, te Židova u Stanislavs'kom i Kolomyjs'kom povitu.

Istodobno su se Armenci, brojčano velika nacionalna skupina u razdoblju srednjega vijeka, u to vrijeme gotovo u potpunosti asimilirali.

Prema stanju iz 1900. godine, na teritoriju Prykarpattja (današnja Ivano-Frankivs'ka oblast) živjelo je 1,087.700 ljudi; 73,5% Ukrajinaca, 13,4% Židova i 12% Poljaka. Primjetna etnička grupa za austrijske vladavine postaju Nijemci; 1900. godine u cijeloj istočnoj Galiciji bilo ih je više od 60,000.

Godine prijašnjeg, poljskog vladanja, za Ćalyčane je doba političke anarhije, feudalnih razdora i samovolje. U sastavu feudalno rascijepljenoga Poljskoga Kraljevstva, koje je živjelo u stanju neprekidnih ratova i socijalnih potresa, Galicija je bila zanemarivana, praktički bez obrta i velikih gradova, bez ikakve socijalne infrastrukture, sustava obrazovanja i dr., seljaci su živjeli u teškom kmetskom ropstvu. Stoga je lokalno stanovništvo radosno pozdravilo dolazak Austrijanaca, i njihova očekivanja su se u velikoj mjeri ispunila. Austrijska država je odjednom ograničila samovlašće poljskog plemstva. Reforme austrijske carice Marije Terezije i njezina sina Josipa II. u duhu prosvijećenog apsolutizma (70–80-ih god. 18. st.) ukinule su osobnu ovisnost seljaka, dale su im osnovna građanska prava, ograničile su plemstvo, uvele su obvezno osnovnoškolsko obrazovanje na narodnom jeziku te podignule status Grkokatoličke crkve. Zbog reformi se malo poboljšalo i socijalno i materijalno stanje dvaju osnovnih slojeva ukrajinskog naroda, seljaka i grkokatoličkog svećenstva, što je otvorilo mogućnosti za kulturni preporod Rusyna-Ukrajinaca.

Austrijsko razdoblje u povijesti Galicije postalo je doba relativne socijalno-političke stabilnosti, integracija kraja u opću europsku modernizaciju i kulturni proces. Odjednom su se pojavila i s vremenom postigla zamjetan razvitak područja djelatnosti koja praktički još utvrđuju ekonomsko lice Prykarpattja: rudarstvo, nafta, šumarstvo, iskapanje soli, proizvodnja soli, kožarstvo i dr.

Na početku 20. st. ıalic'ka produkcija soli davala je oko 50.000 tona proizvoda godišnje. Glavne solane nalazile su se u Bolehu, Dolyni, Kalušu, Delajtynu, Lančyni, Kosovu i drugim lokacijama regije. Među produkcijom, koja se izvozila izvan granica, prvo je mjesto na kraju 19. i na početku 20. st. zauzimala nafta. Na početku 20 st. Galicija je osiguravala do 5% svjetske proizvodnje nafte. Njezin najznačajniji dio pripadao je Droıobyc'ko-Boryslavs'kom bazenu (danas u Ljivivs'koj oblasti). Jednako važni depoziti i kopovi bili su i na Stanislavščyni: Bytok, Sloboda Runıurs'ka, Ripno, ıiji rad počinje 60-ih godina 19. stoljeća. Znatniji dio ıalic'ke nafte prerađivao se u austrijskim i ugarskim rafinerijama.

Tisuće grla stoke, uzgojene na Prykarpattju, pronalazile su prodaju na tržištima Austrije. Godine 1843. u tvornici šećera u Tlumaču bio je pušten u rad jedan od prvih parnih strojeva u Galiciji. Ranije nego na područjima Ukrajine koja su bila pod Rusijom, postavljene su prve željezničke tračnice: 1861. godine Ljviv je bio spojen s

Krakovom i Bečom, nedugo zatim liniju su produžili kroz Stanislav do Černivaca i Rahova. Mreža željeznica u zapadnoukrajinskim zemljama u sastavu Austro-Ugarske je 1914. bila jedan i pol puta gušća nego u Naddnprjanščyni.

Za popravak vagona i parnih lokomotiva u Stanislavu je bila otvorena specijalna radionica. Željezničke stanice su se pojavile i u manjim gradovima i gradićima. Pored novih vrsta komunikacije, zadržali su značenje i tradicionalni putovi spajanja. Transportiranje šume brzacima gorskih rijeka bio je dugo nezamjenjiv oblik prijevoza sirovina za šumarsku i drvenu industriju. Nizinske rijeke su kao i prije ostale važne prometne arterije.

Gradovi i gradići postaju ne samo administrativna i obrtničko-trgovačka, nego i industrijska središta, te željeznička čvorišta. Uloga seoskoga gospodarstva u životu gradskog stanovništva primjetno se smanjila. Prema stanju 1910. godine, u cijelom Čaličkom krunskom kraju Austro-Ugarske Monarhije službeno je postojalo 98 gradova i 197 gradića. Na prostorima sadašnje Ivano-Frankivs'ke oblasti u austrijskom razdoblju status grada su imali Stanislav, Dolyna, Bolehiv, Kolomyja, Kuty, Roğatyn, Ğalyč, Snjatyn i Tysmenycja, a gradića: Boğorodčany, Rožnjativ, Ğorodenka, Kaluš, Kosiv, Nadvirna, Deljatyn, Pečenižyn, Biljšivci, Burštyn, Zabolotiv, Tlumač i Otnynja.

Središnji dijelovi gradova dobivali su moderan europski izgled. Mnoge zgrade imaju nekoliko katova, ulice su popločene, javljaju se i trotoari za pješake. Prizemlja zgrada zauzimaju dućani, ateljei, radionice, ljekarne i kavane.

Austrijski administrativno-teritorijalni ustroj predviđao je podjelu cijele Galicije na 82 politička i 190 sudskih povita, koji bi se ujedinjavali u 17 sudskih okruga (1910. godine). Teritorij današnje Ivano-Frankivs'ke oblasti činilo je tada 12 političkih povita (Boğorodčans'kyj, Dolyns'kyj, Ğorodenkivs'kyj, Kalus'kyj, Kolomyjs'kyj, Kosivs'kyj, Nadvirnjans'kyj, Roğatyns'kyj, Snjatyns'kyj, Stanislavs'kyj, Tovmac'kyj, Pečenižyns'kyj). Središte Čalic'koga krunskoga kraja bio je Ljviv, gdje se nalazila rezidencija uprave kraja, Čalic'kog namjesništva. Među činovnicima lokalnih organa državne vlasti prevladavali su Poljaci.

Važnu ulogu u životu ĝalic'kih gradova imale su nacionalne manjine. Na Prykarpattju su samo u u Ğalyču, Deljatynu i Pečenižynnu više od polovine populacije činili Ukrajinci. U većini gradova i gradića prevladavalo je poljsko i židovsko stanovništvo. Prosječan broj Ukrajinaca među gradskim žiteljima u cijelosti nije prelazio trećinu, ali karakteristično je što su u najvećim gradovima kraja Ukrajince znatno broičano nadmašili Poljaci i Židovi, na primjer u Stanislavu ih je pri kraju 19. st. bilo 10% (prevladavali su Poljaci), a u Kolomyji 20% (većina stanovništva grada bili su Židovi).

Novo lice gradova označili su objekti socijalne infrastrukture, izgrađeni u austrijskom razdoblju povijesti. Među njima isticale su se prije svega obrazovne i

kulturne ustanove, te one za zaštitu zdravlja. Ukrajinska muška gimnazija u Kolomyji (1893) bila je jedna od dviju ukrajinskih državnih gimnazija na prostoru Prykarpattja. Još je jedna počela s radom 1905. u Stanislavu. Privatne ukrajinske gimnazije nastale su na početku 20. st., također u Ğorodenci, Roĝatynu i Dolyni. Općenito, obrazovanje je ostalo pretežito na poljskome. Poljaci su činili 80% učenika srednjih škola. U isto vrijeme više od 60% stanovništva Galicije ostalo je nepismeno.

Ali ipak, unatoč utjecaju modernizacijskih promjena, Galicija je ostala jedna od najvećih agrarnih regija Austro-Ugarske Monarhije. Godine 1900. u seoskim gospodarstvima je živjelo više od 80% sveukupnog stanovništva, a pred Prvi svjetski rat iznad 70%. Većina seljaka bili su sitni zemljoposjednici.

Pod utjecajem naprednih ideja sa Zapada, prosvjetiteljstva i romantizma, Francuske revolucije 1789–1794, u prvim desetljećima 19. stoljeća u kraju počinje pokret za očuvanje samoopstojnosti ukrajinskog naroda, za nacionalna prava koja se pojavljuju u razvitku njegove duhovne kulture, težnji za stvaranje vlastite prošlosti i očuvanje jezika. Napredna inteligencija u prvo vrijeme bili su gotovo isključivo svećenici, zanimala ih je znanost i književna djelatnost, što je pridonosilo usvajanju nacionalne posebnosti ukrajinskog stanovništva. Granični događaj u nacionalnom preporodu postala je djelatnost pisaca „Rus'ka trijca“¹ od 1830. do 1840. godine, koja je uvela narodni jezik u književnost i poticala ideju zajedništva Rus'-Ukrajine.

„Proljeće naroda“ 1848. godine, revolucionarni događaji u europskim državama, došavši do Austrije, započeli su nacionalno-politički preporod ukrajinskog naroda. U tijeku revolucije u Ljvivu je osnovana ukrajinska politička organizacija Ğolovna Rus'ka Rada, koja je otvoreno govorila o nacionalnom jedinstvu Galicijaca s Naddniprojancima. Ukupno je u Galiciji 1848. bilo osnovano 50 mjesnih *rus'kyh vijeća* podređenih Ğolovnoj Rus'koj Radi, uključujući na Prykarpattju: u Stanislavu, Boĝorodčanu, Bolehovu, Ğalyču, Kaluši, Kolomyji, Kosovu, Roĝatynu, Snjatynu te u nekim drugim gradovima, gradićima pa čak i selima. Istodobno su se pojavile prve ukrajinske novine *Zorja Galyc'ka*, prvi put u Kolomyji izvedena je predstava na ukrajinskom narodnom jeziku. Nešto prije nego u Rusiji, 5 mjeseci prije nego u svim ostalim provincijama Monarhije, bilo je ukinuto plemstvo, 37 Ukrajinaca (seljaštva i svećenstva) izabrano je u Bečki parlament – Reichsrat. U borbi za nacionalna prava, protiv dominacije poljskoga plemstva i činovništva, ĝalic'ki Ukrajinci su se nadali da će austrijska vlada poboljšati njihove uvjeta života.

Ukinuće kmetstva otkrilo je put prema utvrđivanju trgovinskih, kapitalističkih tendencija u industriji i poljoprivredi. Seljaci su postali osobno slobodni, ali su bili primorani plaćati veliki otkup u korist zemljovlasnika, koji su do tog trenutka zadržali

1 Rus'ka trijca – druga ĝalic'kih pisaca-preporoditelja 1830-ih godina, koju su činili M. Šaškevyč, J. Ğolovac'kyj, I. Vaĝylevyč.

u rukama tzv. servitute – šume i pašnjake (njima su se ranije koristile i seljačke zadruge). Iako se materijalno stanje većine stanovništva nije poboljšalo, život je uskoro dobio nove crte, izazvane stvaranjem tvorničke industrije. Industrijska revolucija u kraju pojavila se ranije nego u središnjim i zapadnim regijama Austrijskog Imperija. Galicija, kao i Bukovina i Zakarpattje, ostala je unutarnja kolonija Imperija, služila je kao prodajno tržište i dostupan izvor mineralnih sirovina i poljoprivrednih proizvoda. Teški socijalno-gospodarski uvjeti i agrarno prenaseljavanje, koji su počeli s demografskim skokom u drugoj polovini 19. st., postali su razlog masovnih emigracija seljaka u susjedne države i Ameriku.

Desetljeće političke reakcije se u 1850-im godinama, nakon poraza revolucije, završilo, kada je austrijski car pod pritiskom unutarnjopolitičkih nedaća reformirao unutrašnje ustrojstvo Monarhije. Godine 1867. ona je bila reorganizirana kao dualistički (dvojni) austro-ugarski imperij, u kojemu je Galicija zajedno s Bukovinom ostala u granicama austrijskoga (Cislajtanije), a Zakarpattje ugarskoga dijela (Translajtanija). Politički-pravno stanje Ukrajinaca pod vlašću Austrije određivalo se „Državnim osnovnim zakonom“ iz 21. prosinca 1867. godine. Tako članak 19. tog zakona garantira ravnopravnost svim narodima u državi i njihovo pravo na očuvanje i razvoj svojega nacionalnog jezika. Konstatiralo se državno priznanje ravnopravnosti svih jezika, korištenih u prosvjeti, upravi i zajedničkom životu svakoga krunskog kralja. Austrijski građani su se, sukladno trenutačnom zakonodavstvu, mogli obraćati državnim organima na bilo kojemu od državnih jezika, stvarati nacionalna društva, a time i politička, izdavati knjige na materinskom jeziku, također i tiskovine, govoriti njime u parlamentu, regionalnom vijeću, i pred organima mjesne samouprave. Sve se to razlikovalo od stanja Ukrajinaca pod vlašću Ruskog Imperija.

Austrijski ustav iz 1867. godine, koji je s nekim ograničenjima garantirao slobodu riječi, tiska, okupljanja i ujedinjenja, imao je veliko značenje za razvitak društvenog života Ukrajinaca i aktiviziranje procesa nacionalnog preporoda. U isto vrijeme nejednaki uvjeti, u kojima su bili galic'ki Ukrajinci u odnosu na Poljake, otvorili su put polonizaciji kraja. Tako je izborni sustav u Čalic'ko regionalno vijeće, sazvano 1861. godine, osigurao poljsku monopolizaciju vlade. To je uvjetovalo zaoštavanje ukrajinsko-poljskih odnosa u regiji, iako je svijest o neophodnosti koordinacije nacionalnih interesa povremeno poticalo pokušaje zbližavanja obaju naroda.

Nacionalni oslobodilački pokret je od 60-ih godina 19. stoljeća sve aktivniji. Važan utjecaj na pretvaranje zapadnoukrajinskog čovjeka u okupljenu naciju, objedinjenu u zajedničkoj ideji vlastite države, ima djelatnost *narodovaca*.

U rujnu 1868. je austrijsko Ministarstvo unutarnjih poslova potvrdilo statut društva „Prosvita“, koje je bilo osnovano iste godine u Ljvivu i u kratko vrijeme je proširilo djelatnost na Prykarpattje te dalo značajan doprinos u razvitku nacionalne

svijesti stanovnika kraja. Godine 1881. nastalo je Ukrajinsko pedagoško društvo (potom „Materinja Škola“), književno društvo „Taras Ševčenko“, osnovano 1873; reorganizirano je 90-ih godina u Znanstveno društvo Tarasa Ševčenka, koje je postalo prava ukrajinska akademija znanosti. U svibnju 1900. u selu Zavallja na Snjatyńščyni organizirano je prvo društvo „Sič“; sičovyj pokret kasnije je postavio temelje za organizaciju prvih modernih ukrajinskih vojnih formacija. Na prijelomu 19. i 20. st. počeli su se pojavljivati i proširivati svoju djelatnost prve ukrajinske zadruge, banke i osiguravajuća društva.

U doba kada Ruski Imperij nakon ozloglašenog Valujevskog ukaza 1863. godine i Emskog ukaza 1876, općenito prema zakonu ukrajinski jezik i duhovnu tiskanu riječ zapravo stavlja izvan granica zakona, u Galiciji slobodno izlaze ukrajinske knjige i časopisi (*Meta, Nyva, Pravda, Dilo* i mnogi drugi). Važan izdavački centar Galicije u austrijsko doba bila je Kolomyja.

Ako u Ruskom Imperiju na početku 20. st. nije bilo niti jedne ukrajinske škole na državnoj skrbi, u Galiciji je prije Prvoga svjetskog rata djelovalo oko 3000 ukrajinskih pučkih škola.

U razvojnom procesu ukrajinskoga narodnog preporoda na Prykarpattju veliko značenje imale su veze s ukrajinskim društveno-političkom i kulturnim djelatnicima Naddniprjanščyne. Selo Kryvorivnja (danas Verhovyns'ki rajon Ivano-Frankiv's'ke oblasti) na kraju 19. st. i na početku 20. st. bilo je omiljeno mjesto odmora i pisanja mnogih istaknutih pisaca, znanstvenika i javnih djelatnika. Tu su često gostovali Myhajlo Ćrušev's'kyj, Volodymyr Ćnatjuk, Kocjubyns'kyj, Lesja Ukrajinka, Ćnat Hotkevyc', provodili su ljetni odmor Ivan Franko, Vasylj Stefanyk i drugi.

Godine 1890. u Galiciji je bila stvorena prva u povijesti Ukrajine masovna politička stranka suvremenog tipa: „Rus'ko-Ukrajins'ka radikalna stranka“ (vođe – I. Franko i M. Pavlyk), a 1899. pojavili su se nacionaldemokrati i socijaldemokrati. Sve tri stranke su zahtijevale neovisnost i parlamentarnu ukrajinsku državu. Njihove središnjice u cijelosti su legalno djelovale na početku 20. st. u mnogim naseljenim mjestima Prykarpattja, a među vođama stranaka bilo je nemalo stanovnika iz te regije.

Godine 1907. je u Austriji provedeno opće izborno pravo na izbor za parlament. U austrijskom Reichsratu u Beču iznova se javila dovoljno brojna (do tridesetak ljudi) skupina ukrajinskih zastupnika („poslanika“). Bečki parlament izdvajao se razmjernom demokratičnošću formiranja i rada, barem u usporedbi s Ćalyc'kim regionalnim vijećem, koje se okupljalo na temelju zastarjeloga kurijskog sustava i s osiguravanjem dominacije Poljaka u njemu, prije svega velikih zemljovlasnika.

Posve je prirodno što na početku Prvoga svjetskog rata 1914. vodeće Ćalyc'ko-ukrajinske političke sile nastupaju složno na strani Austro-Ugarske. Manifest Glavnog Ukrajinskog Vijeća od 3. kolovoza 1914. pozvao je ukrajinski narod „složno stati

uz bok toj državi u kojoj je ukrajinski nacionalni život pronašao slobodu razvitka”. S dopuštanjem austrijskih vlasti oformljena je legija Ukrajinskih sičovih strijelaca (USS)², koja je postala zametak ukrajinske nacionalne vojske; imala je značajnu ulogu u nacionalnooslobodilačkim borbama.

Karakteristično je što se čak u uvjetima faktične dezintegracije Habsburškoga Carstva u jesen 1918, većina glavnih galyc'kih političara nije žurila odcijepiti od Austrije. Na vijeću Ukrajins'ke Konstituante u Ljvivu 19. listopada 1918. odlučeno je da se na zapadnoukrajinskome prostoru stvori Ukrajinska država. Prijetnja okupiranja vlade od strane Poljaka i njezino uključivanje u obnavljanje poljske države potaknula je ukrajinske djelatnike na odlučne akcije. Prvi studenoga 1918. u zapadnoukrajinskim zemljama počela je nacionalno-demokratska revolucija, a već 13. studenoga proglašena je Zapadno-Ukrajinska Narodna Republika (ZUNR), koja je postala konačni rezultat austrijskog razdoblja u povijesti kraja i započela novu etapu stvaranja nacionalne države.

S ukrajinskoga preveo Ivan Kukić

B. P. Savčuk, P. I. Arsenyč

Razdoblje Zapadno-Ukrajinske Narodne Republike (studenj, 1918 – lipanj, 1919)

U jesen 1918. nacionalno oslobodilačka borba zahvatila je cijeli Austro-Ugarski Imperij, što je dovelo do njegova kraha te pojave novih samostalnih država na ruševinama Habsburške Monarhije. Tom povijesnom prilikom nisu se mogli ne okoristiti i galicijski Ukrajinci, koji su 18. listopada uspostavili Ukrajinsko Nacionalno Vijeće (UNR) s autoritetom parlamenta. U uvjetima duboke državne krize, 18–19. listopada 1918. u Ljvivu se održao predstavnički skup ukrajinskih poslanika u parlamentu i lokalnim sejmovima istočne Galicije i Bukovine, episkopata, delegata ukrajinskih stranaka, koji su činili Ukrajinsko Nacionalno Vijeće na čelu s advokatom Jevgenom Petruševyčem. U svojemu prvom mandatu Ukrajinsko Nacionalno Vijeće proglasilo je 19. listopada 1918. Ukrajinsku državu na ukrajinskim etničkim zemljama

² Sičovi strijelci – nacionalna vojna formacija u sastavu austrougarske vojske, stvorena za Prvoga svjetskog rata.